

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МІСЯЦЯ РАМАДАНУ МУСУЛЬМАНАМИ-СУНІТАМИ м. КИЄВА

У статті йде мова про особливості проведення мусульманами-сунітами місяця Рамадану. Звертається увага як на загальнорелігійні приписи, так і на специфіку в проведенні цього місяця мусульманською громадою м. Києва.

Ключові слова: іслам, мусульмани, сунізм, Рамадан, релігійні громади.

Прагнення України до європейської інтеграції ставить на порядок денний низку важливих проблем, які потребують ґрунтовного дослідження. Сучасні міграційні потоки населення мусульманських держав до країн Європейського Союзу суттєво впливають на політичну, етносоціальну, культурну та релігійну ситуацію в регіоні, що досить часто призводить до різного роду непорозумінь та конфліктів. У даному контексті на особливу увагу заслуговує проблема дослідження впливу мусульманського фактора на етнокультурний розвиток населення України, а також можливі наслідки поширення ісламських громад на українських землях як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Зазначена проблема актуалізується в тому числі глобальним характером експансії мусульманської культури в європейських державах. Це призводить не лише до змін традиційного способу життя європейців на побутовому рівні, але й впливає на формування зовнішньої політики країн Євросоюзу на міжнародній арені.

Тому дослідження поширення ісламу на теренах України – це проблема, яка містить не лише теоретичну, але й досить важливу складову прикладного характеру. Мусульманський фактор потрібно враховувати як при формуванні державної етнополітики в Україні, так і при розбудові системи освітніх закладів, проведення культурних заходів тощо.

Важливо також наголосити на іншій проблемі, а саме: про іслам в Україні написано порівняно небагато, але й те, що ми маємо у розпорядженні, досить низької якості та не відповідає потребам сучасної науки. Зокрема, досить активно в літературі зустрічаються спекуляції на тему відмінності сунітів від інших релігійних течій в ісламі. Варто згадати лише міф про те, що відмінність сунітів від шиїтів виявляється у визнанні ними авторитету і святості не тільки Корану, але й Сунни, який можна знайти і в сучасних виданнях¹. Такі твердження можуть призвести до хибних уявлень про невизнання Сунни шиїтами чи представниками інших мусульманських конфесій. Важливу інформацію з даної проблеми ми отримали в процесі спілкування з представниками мусульманської громади сунітів у Києві, на результати опитування яких ми посилаємося у даному дослідженні.

Іслам є однією з трьох світових релігій. На сьогодні він поступається християнству за кількістю вірян, але вчені фіксують швидкий темп зростання чисельності мусульман у світі. Так, якщо в середині 80-х рр. ХХ ст. їх було приблизно 800 млн., то вже в 2004 р. чисельність мусульман перевищила за мільярд². Немало мусульман і на території України, хоча на сьогодні точних даних немає. У літературі зустрічається кілька підходів до зазначеної проблеми. Наприклад, Кірюшко М. І. наводить дані про мінімальну (360 тис.) та максимальну (2 млн.) кількість мусульман в Україні, наголошуючи при цьому, що точне їх число буде десь посередині³. Інший підхід до даного питання застосував колектив Інституту сходознавства імені Агатангела Кримського, досліджуючи таке явище як «ісламська ідентичність». Вони, виходячи з Всеукраїнського перепису населення 2001 р., просто підраховали представників народів, що традиційно сповідують іслам, і отримали цифру в 436 тис. чол.⁴. Варто зазначити, що сюди не ввійшли вихідці з Албанії, Індії та країн Центральної Африки, оскільки не можна з впевненістю сказати, що вони мусульмани, і не взяті до уваги представники місцевого населення, які були

наверненні в іслам. Тенденція постійного збільшення кількості мусульман у світі актуалізує важливість дослідження як ісламу в цілому, так і мусульманських громад в Україні, зокрема.

Рамадан – це дев'ятий місяць мусульманського місячного календаря. Виходячи з ісламського віровчення, саме в цей місяць пророку Мухаммаду через божественне одкровення почав передаватися Коран. Піст («саум») в Рамадан є четвертим стовпом ісламу і його зобов'язані дотримуватися всі мусульмани. Про це йде мова в Корані, зокрема, у 139-му аяті сури «аль-Бакара» сказано: «О ви, які увірували! Встановлено для вас піст – так само, як був він встановлений для тих, які жили раніше за вас. Можливо, будете ви богобоязливі»⁵. Незважаючи на те, що іслам дуже розповсюдженна релігія, обрядово-релігійна сторона Рамадану є ідентичною та проходить однаково у всіх мусульман-сунітів, які знаходяться у різних частинах світу. Це підтверджується не лише єдиним підходом в історіографії⁶ щодо цієї проблеми, але й відповідними свідченнями опитаних нами респондентів⁷.

Існують певні правила, які повинен виконувати мусульманин, який дотримується посту. Безпосередньо перед світанком він повинен спожити певну кількість їжі та рідини, щоб в нього вистачило сил провести наступний день (ця процедура має назву «сухур»). Після сходу сонця мусульманину протягом всього світлового дня забороняється їсти, пити та виконувати подружні обов'язки. Відразу після заходу сонця відбувається легке розговіння, традиційно воно проводиться фініками і водою, після чого проводиться молитва під назвою «аль-Магріб», і вже з цього часу приступають до більш поживної вечері («іфтар»), після якої можна їсти і пити протягом всієї ночі. Звичайно, як і в постах інших релігій, в Рамадані головне не тілесне утримання, а утримання морально-етичного характеру – не робити нічого поганого з точки зору релігійного вчення. Мусульманин повинен викоринити в собі такі погані звички як брехню, заздрість, злість тощо, а також більше звертатись до Бога, читати Коран. З цією метою вночі проводяться додаткові таравіх-намази – довгі молитви, під час яких імам намагається прочитати тридцятую частину Корану, з метою, щоб за весь Рамадан перечитати його повністю⁸.

Піст повинні дотримуватись мусульмани, які досягли статевої зрілості. Дітей привчають до посту поступово. Окремо обговорюються категорії людей, які можуть не триматись посту. До них відносяться: хворі, стан яких може погіршитись, якщо вони будуть поститись; старі люди; вагітні жінки; матері-годувальниці; особи, що в даний момент перебувають в подорожі («мусафіри»). Після закінчення Рамадану є кілька варіантів відшкодування посту для цих людей, що залежать від їх стану та самопочуття. Якщо зникне причина, яка була на заваді посту (наприклад, хворий видужає, подорож закінчиться, у жінки завершиться період годування дитини груддю), тоді за кожен пропущений день ці люди повинні поститися в інший, зручний для себе день, але бажано до початку наступного Рамадану⁹. Якщо ж причина недотримання посту не може зникнути (наприклад, відмова від посту по старості), то в такому випадку потрібно нагодувати людину, яка постувала в цей день з розрахунку один день – одна людина. Мусульманин, який проводить «іфтар», залежно від свого бажання, може годувати одну людину щодня протягом 30 днів, 30 людей за один раз або частинами.

Тривалість Рамадану буває 29 або 30 днів. Починається він коли люди побачать молодий місяць на небі. Тому в різних країнах день початку посту може розпочатись на день раніше або пізніше. Закінчення Рамадану теж пов'язано з появою молодого місяця: якщо його побачили в 29-ту ніч, то вважається, що наступного дня вже постувати не можна, оскільки розпочинається свято «Ід аль-Фітр»¹⁰. Якщо ж місяць не було видно, то мусульмани постяться ще один день, але не більше. Останнім часом початок і закінчення Рамадану вираховують із астрономічних даних. З точки зору сунітського ісламу це не вірно¹¹, але якщо громада до якої належить конкретний мусульманин так вирішила, то він повинен дотримуватись посту разом з ними, оскільки існує правило в якому говориться: «...починайте і закінчуйте молитву, з мусульманами вашої місцевості»¹².

Зважаючи на те, що в ісламі розповсюджений місячний календар в якому 12 місяців по 29–30 днів, це призводить до того, що відмінність від сонячного року (на якому базується Григоріанський календар) може бути 10–11 днів. Як наслідок, відбувається щорічне зміщення Рамадану. Так, наприклад, якщо він розпочався одного року на початку липня, то через три роки він розпочнеться на початку червня.

Сам Рамадан можна розділити на три рівні частини, кожна з яких має свою особливість і символіку. Мусульмани вважають, що перші десять днів Рамадану – це милість від Аллага,

другі – це пробачення гріхів Аллагом, а треті – це звільнення від вогню (пекельних мук)¹³. Найважливішими є останні десять днів, коли для чоловіків-мусульман вважається дуже бажаним провести релігійну процедуру під назвою «ітікяф». Її суть – це максимальне (а в ідеалі – постійне) перебування в мечеті, коли людина намагається навіть на вулицю не виходити. У мечеті віряни повинні займатися виключно релігійними справами: читати Коран та іншу релігійну літературу, робити додаткові молитви, промовляти «зікр» (формули згадування Аллага) тощо. Важливість останніх десяти днів зумовлено ще й тим, що саме в одну з цих ночей пророку Мухаммаду через божественне одкровення почав передаватися Коран. У науковій літературі інколи вказується конкретне число – 27-е Рамадана 610 р.¹⁴, але релігійна традиція в даному питанні виходить з інших постулатів. Вважається, що ніхто напевно не знає, коли відбулася зазначена подія, але існують свідчення, що це одна з останніх непарних ночей, яка може припадати на 25-у, 27-у або 29-у ніч. Важливість цієї дати полягає у тому, що саме тоді настає час «Лейлят уль-Кадр», що можна перекласти, як «Ніч могутності». За мусульманським віровченням існує шість стовпів віри («іману»). Один з них – це віра в напередвизначення («кадар»). Тобто, кожна людина має певну долю, але за благочестиві вчинки вона може бути змінена. Змінюється ж вона, на думку мусульман, саме в «Лейлят уль-Кадр» – в головну ніч календарного року.

Перед закінченням Рамадану кожен мусульманин повинен дати «Закят уль-Фітр» – добровільну пожертву на користь бідних мусульман¹⁵. Свідчення наших респондентів дозволяють простежити особливості здійснення даної пожертви¹⁶. Видається вона виключно їстівними, розсипчастими продуктами тривалого терміну зберігання, які поширені на тій чи іншій території, в розмірі чотири «са» (арабська міра об'єму, приблизно 0,5 кг) з однієї людини. Для України такими продуктами на сьогодні є різноманітні крупи (рис, гречка, пшоно) або, наприклад, макарони. За неповнолітніх дітей пожертви дають їх батьки, а за жінок – чоловіки. В ідеалі «Закят уль-Фітр» передається бідняку безпосередньо в руки, але останнім часом роздачею цієї милостині займаються ісламські організації. Це пояснюється тим, що в багатьох країнах, де іслам малопоширений, знайти бідняка, який відповідав би всім вимогам (головна з яких – бути мусульманином), не так просто.

Після того, як на небі в 29-у чи 30-у ніч побачили молодий місяць, вважається, що Рамадан закінчився. Після цього настає перше число наступного календарного місяця «Шавваля», і відповідно, одне з двох мусульманських свят – «Ід аль-Фітр», або, як його ще називають в тюркомовних народів, «Ураза Байрам». З самого ранку мусульмани разом зі своїми сім'ями збираються біля мечетей. Там відбувається святкова молитва, яка відрізняється від «джума» молитов (проводяться кожен п'ятницю) тим, що проповідь («хутба») проводиться не перед намазом, а після. Після закінчення імамом проповіді мусульмани починають вітати один одного зі святом. Саме святкування «Ід аль-Фітр» в різних країнах може дещо відрізнятися. Так, в деяких країнах, де поширений іслам, люди починають відразу після завершення обрядової частини свята запрошувати до себе гостей, або самі когось відвідувати.

В Україні, зокрема у м. Києві, відбувається загальне святкування «Ід аль-Фітр», яке може проходити або безпосередньо біля мечеті, або в спеціально орендованому для цього місці, що переважно знаходиться на природі. Оскільки свят в ісламі всього два: «Ід аль-Фітр» та «Ід аль-Адха» («Курбан Байрам»), проходять вони дуже весело і радісно. Такий емоційний стан віруючих посилюється ще й тим, що у багатьох народів саме «Ід аль-Фітр» вважають головним святом¹⁷. Мусульмани приводять дітей на це свято, дарують їм подарунки, а також влаштовують місця, де ті можуть гратись. У цей час проводяться змагання з боротьби, перетягування канату, як серед дітей, так і дорослих. Готується багато їжі, переважно східні страви – шашлик, плов та ін. Таким чином, «Ід аль-Фітр» є логічним завершенням Рамадану та однією з найважливіших подій для кожного мусульманина в календарному році.

Вище описані принципи і правила проведення Рамадану характерні для всіх мусульман-сунітів, що не відмінє і його певну специфіку, яку ми спробуємо розглянути на прикладі мусульманської громади міста Києва. У ході етнографічного опитування ми опитали як українців, які перейшли в іслам, так і представників мусульманських народів (Індія, Пакистан, Афганістан, Азербайджан, етноси Північного Кавказу). Останні мали можливість порівняти проведення Рамадану в Україні та на їхній батьківщині.

Одне з питань, що задавалося респондентам, стосувалося того, наскільки важко триматись посту. Відповідь у даному випадку була доволі очікувана і зводилась до того, що не важко дотримуватись Рамадану, якщо людина є мотивованою, оскільки тоді їй сам Всевишній дає додаткові сили. Однак деякі вихідці з південних країн наголошували на тому, що їм в Україні постувати складніше, ніж в регіонах звідки вони прибули. Зокрема, карачаївець, який назвався Мурадом, зазначив, що в Києві години на півтори-дві, світловий день довше ніж на Північному Кавказі¹⁸. Це ж підтвердив виходець із Північно-Східної Індії штату Ассам Афзал Хусейн Рахман, який зауважив, що в Україні щодня доводиться постувати вісімнадцять годин тридцять хвилин, в той час як в Ассамі на шість годин менше¹⁹. У даному контексті варто наголосити на тому, що враховуючи більш північне розташування України порівняно з країнами традиційного поширення ісламу, відбувається значна зміна протяжності дня і ночі в залежності від пори року. А враховуючи те, що Рамадан у 2015 р. (в час, коли було проведено опитування) тривав з 18 червня по 17 липня, тобто в період, коли день був найдовший, то нарікання іноземців на цю обставину мають цілком раціональне пояснення.

У своєму дослідженні ми торкнулися іншого, на нашу думку, досить цікавого аспекту проведення Рамадану в Києві, а саме: страв, що готуються під час зазначеного посту. Тут необхідно відзначити, що не існує якоїсь окремої особливої мусульманської кухні для мусульман, які постують. Головне правило полягає у тому, щоб та чи інша їжа не потрапляла під категорію забороненого («харам»), тобто була дозволеною («халаль»). Є продукти однаково харамні для всіх мусульман, а також такі, що можуть бути забороненими лише в певній правовій школі («мазхабі»). До першої категорії належить, в першу чергу, вся їжа, що була отримана в нечесний спосіб, або ж придбана за нечесно зароблені гроші. По-друге, не можна пити алкоголь та їсти згадуванні в Корані свинину, кров і мертвечину. Під мертвечиною мусульманські богослови мають на увазі будь-яке м'ясо тварини, яка була забита у спосіб, що не відповідає Шаріату. Допускаються до забиття тварин лише мусульмани та, так звані, «люди Писання» («ахль Кітаб»), до яких відносяться християни та юдеї²⁰. Водночас існують певні локальні заборони на їжу, що можна вживати у піст. Наприклад, малікітський мазхаб забороняє їсти конину, тоді як ханафітський вважає її дозволеною²¹.

Зважаючи на те, що мусульманська громада Києва має поліетнічний склад, то на колективних «іфтарях» можна спробувати страви традиційні для народів з різних частин світу. У зв'язку зі зростанням кількості новонавернених мусульман-українців, все частіше під час «іфтарів» подаються саме страви української кухні. В них, звичайно, відсутні заборонені ісламом продукти (свиняче сало чи кров), але дуже поширені борщ, картопля з м'ясом, пиріжки тощо. Навіть серед іноземців українська кухня користується певною популярністю. Зокрема, таджик з Афганістану, який назвався Ахмадом, відзначив як позитивну рису української кухні наявність перших страв, а також зізнався, що йому дуже подобається як в Україні готують салати²². Східна кухня на колективних «іфтарях» переважно представлена арабськими та середньо-азіатськими стравами. Наші респонденти, зокрема, виділили палестино-йорданську страву під назвою «мансеф», що готується з молочного бульйону з додаванням вершків та певних сортів м'яса. Ця страва часто подається разом з рисом і відзначається особливим смаком і поживністю²³.

Водночас найбільшою відмінністю проведення Рамадану в Києві, у порівнянні з іншими містами мусульманських країн, є відсутність відповідної специфічної атмосфери, на чому наголошують всі респонденти іноземного походження. У регіонах, де іслам є домінуючою релігією, відразу відчувається дух Рамадану. Тут, як зазначають респонденти, «ти ходиш і відчуваєш Рамадан»²⁴. Навіть люди, які, зважаючи на певні обставини, не дотримуються всіх приписів ісламу, досить часто відчуваючи суспільний поштовх, теж починають постувати²⁵.

Можна виділити родинну складову в проведенні Рамадану. У цей час сім'ями або, навіть, цілими родинами, в які входять 3–4 покоління, мусульмани із різних місцевостей збираються для колективних молитов, вечірнього споживання їжі («іфтарів») та спільного проведення часу²⁶. Цей звичай має важливе значення для традиційного суспільства та виконує функцію комунікації мусульман-сунітів між близькими та далекими родичами. Теж саме стосується святкування «Ід аль-Фітр». Так, наприклад, респондент із Чечні, що назвався Тимуром, відзначив, що на це свято всі чеченці з різних частин світу, по можливості, намагаються приїхати

на свою батьківщину. Квитки на поїзди чи літаки вони починають бронювати за місяць або дістають їх за допомогою знайомих, оскільки їх швидко розбирають²⁷. Тому саме відсутність «духу Рамадану» в Києві під час проведення цього посту та відповідних свят – це те, чого не вистачає вихідцям із мусульманських країн в Україні.

Підсумовуючи зазначене вище, варто наголосити на актуальності дослідження мусульманської громади в Києві, оскільки вона є складовою більш широкої проблеми вивчення особливостей поширення ісламу в Україні. Для реалізації поставленого дослідницького завдання, на нашу думку, необхідно активно залучати дані етнологічних опитувань, оскільки саме ці матеріали містять найбільш актуальну та наближену до реальності інформацію про сучасне становище мусульман в Україні. Це дозволить простежити особливості функціонування мусульманських громад як на побутовому рівні, так і на рівні формування певних ідеологічних доктрин світоглядно-релігійного характеру. При цьому можна виділити проблеми існування мусульман на території України, їх потреби та визначити можливі проблемні моменти пов'язані з поширенням ісламу на українських землях. До останніх варто віднести особливості співіснування мусульман України з представниками інших релігійних конфесій, особливо це стосується християнських релігійних громад. Перспективною для подальших наукових пошуків є також проблема дослідження такого співіснування на рівні культурних взаємовпливів, вивчення особливостей менталітету новонавернених в іслам громадян України тощо. Дослідження зазначених проблем має особливо важливе значення для прийняття управлінських рішень етнополітичного характеру, що є запорукою ефективного розвитку України в умовах постійно зростаючого процесу глобалізації у світовому масштабі.

¹ Тиводар М. Етнологія: Навч. посібник. – Львів, 2004. – С. 177.

² Ислам классический: Энциклопедия. – М.; СПб., 2005. – С. 8.

³ Кирюшко Н. И. Мусульмане в украинском обществе: социологическое исследование. – К., 2005. – С. 5.

⁴ Исламська ідентичність в Україні: Моногр. / О. В. Богомолів, С. І. Данилов, І. М. Семиволос, Г. М. Яворська; Центр близькосх. дослідж. – К., 2005. – С. 13.

⁵ Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою / Переклав М. М. Якубович. – Медина, 2012. – С. 37.

⁶ Ат-Тантауи Али. Общее представление об Исламе / перевод с арабского Абдуль-Уаххаб Надуар. – К., 2012. – С. 38; Балог Г. Історія і культура ісламу: (курс лекцій) / під. ред. Алваша Ф. Ю. – К., 2012. – С. 288; Ислам в истории и культуре Крыма / под ред. А. Исмаилова, Э. Мурадовой. – Симферополь, 2013. – С. 150; Климович Л. И. Ислам. – М., 1965. – С. 218–230; Курганова У. С. Ислам. – Харьков, 2013. – С. 50.

⁷ Архівний рукописний фонд при кафедрі етнології та краєзнавства історичного факультету (далі – Архів КЕКІФ). – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 2 – Арк. 6.

⁸ Максуд Р. Ислам. Пер. с англ. В. Новикова. – М., 1998. – С. 92.

⁹ Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. – Арк. 2.

¹⁰ Богучарський Е. М. Мусульманский этикет. – М., 2009. – С. 152.

¹¹ Констатация наступления Рамадана и установления, касающиеся появления молодого месяца. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oramadane.ru/publ/knigi/khanafitskij_fikkh_kniga_posta/konstatacija_nastuplenija_ramadana_i_ustanovlenija_kasajushhiesja_pojavlenija_molodogo_mesjaca/27-1-0-109

¹² Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 10. – Арк. 5.

¹³ Там само. – Од. зб. 5. – Арк. 3.

¹⁴ Матвеев К. П. История Ислама. – М., 2005. – С. 133.

¹⁵ Массэ Анри. Ислам. Очерки Истории. – М., 1961. – С. 117.

¹⁶ Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 4. – Арк. 3.

¹⁷ Ислам: Энциклопедический словарь. – М., 1991. – С. 89.

¹⁸ Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 3. – Арк. 3.

¹⁹ Там само. – Од. зб. 9. – Арк. 1.

²⁰ Запретная пища и последствия её употребления. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whyyislam.ru/main/zapretnaya-pishcha.htm>

²¹ Можно ли мусульманину употреблять в пищу конину? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://islam-today.ru/veroucenie/vopros-otvet/mozno-li-musulmaninu-upotreblat-v-pisu-koninu/>

²² Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 8. – Арк. 2.

²³ Там само. – Од. зб. 10. – Арк. 3.

²⁴ Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 3.

²⁵ Там само. – Од. зб. 3. – Арк. 3.

²⁶ Еремеев Д. Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М., 1990. – С. 102.

²⁷ Архів КЕКІФ. – Ф. 44. – П. 1. – Од. зб. 6. – Арк. 2.

The article says about the features of holding the month of Ramadan by the Sunni Muslims. Attention is paid to the common religious rules and to the specifics of the holding of this month by the Kyiv Muslims community.

Keywords: Islam, Muslims, Sunni Islam, Ramadan, religions community.

В статье идет речь об особенностях проведения мусульманами-суннитами месяца Рамадана. Рассматриваются как общерелигиозные предписания, так и специфика проведения этого месяца мусульманской общиной г. Киева.

Ключевые слова: ислам, мусульмане, суннизм, Рамадан, религиозные общины.